

วิญญูสังสาร และ นิพพาน

แสดงปาฐกถา

ณ พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย
ในพระบรมราชูปถัมภ์

เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๑๑

โดย

294.304
ย5130

พระภิกษุเย็นเกียรติ

หอสมุดแห่งชาติรับมิ่งคลาสิกเฮก

วิญญูสังสาร และ นิพพาน ^{จันทบุรี}

แสดงปาฐกถา

ณ พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย
ในพระบรมราชูปถัมภ์

เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๑๑

โดย

พระภิกษุเย็นเกียรติ

เลขห้อง ๑๑.

294.304

เลขหมู่ ย 513๐

เลขทะเบียน พ.๓๑๒.๑๒๗๖๑

วิภูฏสังสาร และ นิพพาน

โดย

พระภิกษุเย็นเกียรติ

แสดงปาฐกถา ณ พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย

ในพระบรมราชูปถัมภ์

เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๑๑

ท่านสาธุชนผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย

เรื่องที่อาตมาภาพมาบรรยายวันนี้ มีหัวข้อว่า วิภูฏสัง-
สารและนิพพาน ซึ่งเป็นหลักสำคัญยิ่งในหลักคำสอนของ
พระพุทธศาสนา. ผู้สนใจในเรื่องนี้มีไม่แต่เฉพาะในหมู่
พุทธศาสนิกชนเท่านั้น ยังมีชาวตะวันตกที่ต่างศาสนา
กำลังสนใจและค้นคว้าหาหลักฐานในเรื่องนี้อยู่อย่างขะมัก
เขม้น. มีบางท่านที่เป็นอาจารย์สอนอยู่ในมหาวิทยาลัย ใน
มลรัฐคอนเนกติกัต แห่งประเทศสหรัฐอเมริกาได้
เคยเขียนจดหมายมาถามเรื่องนิพพานของพระพุทธศาสนา
พร้อมกับแจ้งความจำนงเปิดเผยมาด้วยว่า การทาบตาม

เรื่องนิพพานของเขานั้น มีวัตถุประสงค์หนักไปในด้านปรัชญามากกว่าหลักธรรมคำสอน (my approach to Buddhism is more philosophically than religiously) กับบางท่าน เช่น ค็อกเตอร์ หลุย เอลเลน แซลเซอร์ เป็นชาวอเมริกัน และเป็นผู้อำนวยการในวิชาความเจริญของมนุษย์ ทั้งได้ขยายความอบรมในมหาวิทยาลัยเป็นเวลา ๑๕ ปี เกี่ยวกับการแปลศัพท์ในวิชา ว่าด้วยจิตต์ของมนุษย์, ตรรกวิทยา, จริยศาสตร์, ศาสนาศาสตร์, สังคมศาสตร์, และชีววิทยา เกี่ยวเนื่องกันกับนิสัยของมนุษย์ (Dr. Louis Allen Selzer, a Bio-sociologist, who has extended his 15 years of University training into the metaphysical, philosophical, theological, sociological and biological interpretation of Humanism) ได้เดินทางผ่านประเทศไทย และพักอยู่ในกรุงเทพมหานคร ชั่วระยะสั้น ได้มาขอพบอาตมภาพขอทราบว่ ในหนังสือเผยแพร่พุทธศาสนานิกายมหายานที่อาตมภาพเป็นผู้เขียน พิมพ์ลงเป็นสมุดเล็ก ๆ ชุดหนึ่งมี ๖ เล่ม แจกในคราวที่องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลกได้มีการประชุมใหญ่ครั้งที่ ๕ ในประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๑ และต่อมา

ได้พิมพ์ลงในวารสารพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ในเรื่อง
 บัญญัติกรรม และมีเนื้อความว่า กรรมวิบากติดอยู่กับ
 วิญญาณธาตุ และวิญญาณธาตุมีบุคลิกภาพในตัวเอง
 ๑๐ ประการนั้น ขอรบกวนว่าได้ข้อความนั้นมาจากไหน ?
 (from where did you get these informations?) อาตมภาพ
 ได้หยิบหนังสือชื่อ ปทานุกรมภาษาจีนแปลเป็นภาษา
 อังกฤษ มีภาษาสันสกฤตกำกับ เป็นปทานุกรมเฉพาะคำ
 ในพุทธศาสนา แต่งโดยศาสตราจารย์ วิลเลียม เอ็ดทวค
 ซูทฮิล กับ ศาสตราจารย์ เลวิช ฮอดดิส (Professors William
 Edward Soothill and Lewis Hodous) กับหนังสือ ชื่อ
 สวรรค์กับนรกในสายตาชาวพุทธ แต่งโดย ต๊อทดอร์ ฟิมล
 จรัญ ลอ (Dr. Bimala Charan Law, M.A., B.L., Ph.D.)
 เปิดให้ดูข้อความในหนังสือ ๒ เล่มนี้ ซึ่งต๊อทดอร์ หลุย
 เอลเลน แซลเซอร์ แสดงความพอใจ และจดชื่อหนังสือ
 สองเล่มลงในสมุดพก และสนทนากันพักหนึ่งก็ลากลับไป
 และอีกราว ๒-๓ วันภายหลัง ทราบว่า ต๊อทดอร์ หลุย
 เอลเลน แซลเซอร์ ได้โดยสารเครื่องบินออกจากประเทศ
 ไทยเดินทางต่อไป

เหตุการณ์ที่กล่าวมาเบื้องต้น แสดงให้เห็นชัดว่า
ธรรมปรัชญาในพระพุทธศาสนากำลังอยู่ในความสนใจของ
นักค้นคว้าชาวตะวันตกไม่น้อย และเพื่อส่งเสริมคุณค่าอัน
ล้ำเลิศของพระบรมพุทธานุภาพ อาตมภาพจึงเก็บเอาข้อ
ความจากหนังสือต่าง ๆ เรียงขึ้นนำมาบรรยายสู่กันฟังวัน
หากมีข้อความใดขาดตกบกพร่อง อาตมภาพขออภัยไว้ใน
ที่นี้ด้วย

ความจริงวิภวสังสารกับนิพพานเป็นประเด็นสำคัญ
ที่สุดในพระพุทธศาสนา กล่าวได้ว่าเป็นสัจยอคของคำสอน
ซึ่งเป็นเรื่องเหลือความเข้าใจ (transcendental) และใน
หนังสือพุทธประวัติจากพระโอษฐ์ แต่งโดย อ.ป. ภาค ๔
มีข้อความว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงทำว่า
ธรรมที่พระองค์ทรงแสดงไม่มีใครค้านได้ แต่พระองค์
ก็มีได้ทรงดำรัสให้ขัดแย้งเช่นอย่างเรื่องอื่น ๆ และเป็น
ปัญหาที่กล่าวขวัญถกเถียงกันมานานถึงสองพันห้าร้อยปี
เศษล่วงมาแล้วลงเอยกันไม่ได้ คงปล่อยปัญหานี้สืบช่วงมา
ถึงปัจจุบันให้เราท่านพิจารณากันอยู่ในทุกวันนี้. อาตมภาพ
เป็นคนหนึ่งในจำนวนผู้ที่สนใจในเรื่องนี้มาแต่ครั้งอุปสม-

บทเป็นพระภิกษุในนิายเถรวาท เมื่ออายุ ๒๑ ปี โดยมี
ท่านเจ้าคุณมงคล ทิพยมุนี (ที่รู้จักกันว่า ท่านเจ้ามา) วัด
จักรวรรดิราชาวาส (วัดสามปลื้ม) เป็นอุปัชฌายะในปี
พ.ศ. ๒๔๕๒ นับเป็นเวลา ๕๘ ปีล่วงมาแล้ว และครั้ง
ได้รับอาราธนาให้มาแสดงปาฐกถา อาตมภาพจึงนำเอา
เรื่องวัฏฏสังสารกับนิพพาน เท่าที่ได้รวบรวมจากพระสูตร
ในนิายมหายาน และข้อความต่างๆ จากผู้เขียนชาว
ตะวันตก มาแสดงแก่ท่านที่สนใจในเรื่องนี้ เพื่อช่วยกัน
ส่งเสริมการค้นคว้าหลักธรรมพระศาสดาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น
เป็นประโยชน์ซึ่งกันและกันเป็นที่ตั้ง

เป็นที่รับรองกันทั้งฝ่ายเถรวาทนิกายและออกุตรนิกาย
ว่า เมื่อภายหลังสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จดับขันธ
ปรินิพพานที่นครกุสินาราได้ผ่านพ้นไปเป็นเวลา ๓ เดือน
บรรดาพระอรหันต์สาวกมีจำนวน ๕๐๐ รูป ได้ประชุมกัน
ทำสังคายนาครั้งที่ ๑ ที่นครราชกฤห์ มีพระมหากัศยปอร-
หันต์ได้เป็นประธานในที่ประชุมทำสังคายนาครั้งนี้ และ
ท่านได้เป็นใหญ่ในคณะทำการรวบรวมพระอภิธรรมปิฎก
อีกโศกหนึ่งด้วย

พระอภิธรรมปิฎกก็มีอยู่ ๑ คัมภีร์ คือ :-

๑. ธรรมสังคณี จำแนกธรรมรูป : The Enumeration
of Phenomena
๒. วิงคกถา จำแนกธรรมโดย
เอกเทศ : The Book of
Treatises
๓. ธาตุกถา จำแนกธาตุต่าง ๆ : The Discussion
with reference to
the Elements
๔. ปุคคลบัญญัติ จำแนกบัญญัติของ
บุคคล : The Description
of Individuals
๕. กถาวัตถุ ว่าด้วยต้นตอที่
กับปรวาทที่ค้านกัน : The Points of
Controversy
๖. ยมก ว่าด้วยธรรมประ-
เภทที่เป็นคู่กัน : The Book of
Pairs
๗. มหাবัฏฐาน จำแนกปัจจัยต่าง ๆ : The Book of
Relations

๑. ธรรมสังคณี (The Enumeration of Phenomena)

มีวณณนา (๑) กิริยาจิตต์เกิดขึ้นในจักขุทวารก็มีรูป
 เป็นอารมณ์ (๒) เกิดขึ้นในโสททวารก็มีเสียงเป็น
 อารมณ์ (๓) เกิดขึ้นในฆานทวารก็มีกลิ่นเป็น
 อารมณ์ (๔) เกิดขึ้นในชีวหาทวารก็มีรสเป็นอารมณ์
 (๕) เกิดขึ้นในกายทวารก็มีสัมผัสเป็นอารมณ์ (๖)
 เกิดขึ้นในมโนทวารก็มีใจเป็นอารมณ์. ท่านกล่าว
 ไว้ว่าจิตต์มนุษย์นี้ย่อมมีลักษณะแปรปรวนไปมา คือ:
 ถ้าจิตต์ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นกุศล รูปก็พลอยเป็นกุศลให้
 สำเร็จกิจในข้างการดี และถ้าจิตต์ที่เกิดขึ้นนั้นเป็น
 อุกุศลรูปก็พลอยเป็นอกุศลไปด้วยสำเร็จกิจตามไป
 ในข้างการชั่วการบาป. เมื่อจิตต์ที่เกิดขึ้นเป็นกุศลมี
 กำลังกล้า ก็กระทำให้อกุศลนั้นสูญไป รูปก็พลอย
 เป็นไปตามข้างกุศลจิตต์. เมื่อจิตต์ที่เกิดขึ้นเป็นอกุศล
 นั้นมีกำลังกล้าก็กระทำให้กุศลนั้นเสื่อมอันตรธานไป
 และรูปก็พลอยเป็นไปตามข้างอกุศลไปด้วย. กับ
 จำแนกรูปกับจิตต์กิริยาอีกอย่างหนึ่งว่า ธรรมที่จะเป็น
 กุศลก็ใช่ จะเป็นอกุศลก็ใช่ คือตั้งอยู่ในท่ามกลาง

ระหว่างกุศลกับอกุศลซึ่งข้างไหนมีแรงมากก็จุดเอาไปข้างนั้น. ฉะนั้น ธรรมสังคินีจำแนก (ก) กุศลธรรม (ข) อกุศลธรรม และ (ค) ท่ามกลางธรรม (อัปยาคตธรรม) ๓ ประการนี้ ให้รูปแปรปรวนไปตามจิตต์. เป็นคัมภีร์ที่ ๑.

๒. วิภังคกถา (The Book of Treatises)

จำแนกออกเป็น ๑๘ หมวด

๑. ขันธวิภังค์ จำแนกเบญจขันธ์ (๑) รูปขันธ์ (๒) เวทนาขันธ์ (๓) สัญญาขันธ์ (๔) สังขารขันธ์ (๕) วิญญาณขันธ์ รวม ๕ ขันธ์ แบ่งเป็นรูปขันธ์มี ๑ นามขันธ์มี ๔. เป็นหมวดที่ ๑.

๒. อายตนวิภังค์ จำแนกอายตน (๑) จักขุ (๒) โสท (๓) ชาน (๔) ชิวหา (๕) กาย (๖) ใจ เป็นทางให้กระทบกับ รูป, เสียง, กลิ่น, รส, สัมผัส, อารมณ์ แจกเป็นอายตนะภายนอก ๖ และภายใน ๖ รวมเป็น ๑๒ อายตน. เป็นหมวดที่ ๒.

๓. ธาตุวิภังค์ จำแนกธาตุวิญญาณที่รับรู้ความรู้สึก
 (๑) จักขุวิญญาณธาตุ (๒) โสทวิญญาณธาตุ
 (๓) ฆานวิญญาณธาตุ (๔) ชิวหาวิญญาณธาตุ
 (๕) กายาวิญญาณธาตุ (๖) มโนวิญญาณธาตุ
 ทั้ง ๖ นี้เป็นธาตุวิญญาณประจำอยู่ที่ท่ามกลางมี
 ๖ นำเอาอายตณภายนอก ๖ มาสู่อายตณภายใน
 อีก ๖ รวมเป็น ๑๘ ธาตุ. เป็นหมวดที่ ๓.
๔. สัจจะวิภังค์ จำแนก ๔ อริยสัจจะ (๑) ทุกข-
 สัจจะ (๒) ทุกข์สมุทัยสัจจะ (๓) ทุกข์นิโรธ-
 สัจจะ (๔) มัคคสัจจะ. เป็นหมวดที่ ๔.
๕. อินทริยวิภังค์ จำแนกอินทริย คือ:— อายต-
 นินทริย ๖, ภาวอินทริย ๒, ชีวิตินทริย ๑,
 เวทนินทริย ๕, โภธิปักขิยอินทริย ๕, โลกุตต-
 รินทริย ๓. รวม ๒๒ อย่าง. เป็นหมวดที่ ๕.
๖. บัณฑิตยการวิภังค์ จำแนกอาการแห่งปัจจัย ซึ่ง
 เป็นเหตุก่อให้เกิดผลต่อกันเหมือนสายโซ่ (๑)

อวิชา (๒) สังขาร (๓) วิญญาณ :- วิญญาณ
 จิตต์ในปฏิสนธิ (๔) นามรูป (๕) อายตนะ
 (๖) ผัสสะความกระทบของอายตนะ (๗) เวทนา
 เสวยอารมณ์เกิดจากผัสสะ (๘) ตัณหาตัณรน
 เพราะปรารถนา (๙) อุปาทานยึดมั่นในตัณหา
 (๑๐) ภาวะ กรรมให้เกิดขั้น (๑๑) ชาทะ
 เกิดเป็นขั้นทั้ง ๕ (๑๒) ชะรามรณะ ถึงความ
 เสื่อมและความดับแตกของขั้น. คือ: ๑๒
 นิทานะ (ปฏิจาสมุปบาท). เป็นหมวดที่ ๖.

๗. สติปัฏฐานวิงค์ แจกสติความระลึกโดย
 อารมณ์ คือ:- กายานุปัฏสนา, เวทนานุปัฏสนา,
 จิตตานุปัฏสนา, ธรรมานุปัฏสนา. รวมสติ
 ปุฏฐาน ๔ อย่าง. เป็นหมวดที่ ๗.

๘. สัมมปธานวิงค์ แจกความเพียรพยายามโดย
 ชอบ คือ: เพียรกันบาปไม่ให้เกิดขึ้น, เพียร
 เพื่อละบาปที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป, เพียรเพื่อ
 ประกอบกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น, เพียรเพื่อ

รักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญมากขึ้น. รวม
สัมมปธาน ๔ อย่าง. เป็นหมวดที่ ๘.

๕. อธิธบาทวิภังค์ จำแนกอธิธบาท ๔ อย่าง
(๑) ฉันทะ คือ: ความพอใจปรารถนาจะทำให้
กล่าวหาญไม่ทอดย (๒) วิริยะ: ความเพียร
(๓) จิตตะ: จิตต์เป็นกุศล (๔) วิมังสา: ปัญญา
เลือกพื้นพิจารณาซึ่งธรรมโดยประจักษ์. เป็น
หมวดที่ ๙.

๑๐. โพชฌงค์วิภังค์ จำแนกโพชฌงค์ ๗ ประการ
คือ (๑) สติ: ความระลึกในกาย, เวทนา, จิตต์,
ธรรม (๒) ธรรมวิจยะ: ความเป็นของไม่เที่ยง,
เป็นทุกข์, และเป็นอนัตตาใช้ตัวตน (๓) วิริยะ:
ความเพียร (๔) ปัตติ: ความอิมกาย, อิมจิตต์
(๕) บัสนธิ: ความระงับกาย, ระงับจิตต์ (๖)
สมาธิ: ความตั้งจิตต์ไว้ชอบ (๗) อุเบกขา: ความ
ที่ใจเฟื่องเป็นกลาง. เป็นหมวดที่ ๑๐.

๑๑. มรรควิภังค์ จำแนกมรรค ๘ ประการ (๑)
สัมมาทิฏฐิ คือ: ความเห็นที่ชอบ (๒) สัมมา

สังกัปปะ : ความดำริที่ชอบ (๓) สัมมาวาจา :
 เจรจาที่ชอบ (๔) สัมมากัมมันตะ : กระทำที่ชอบ
 (๕) สัมมาอาชีวะ : อาศัยการเลี้ยงชีพที่ชอบ (๖)
 สัมมาวายามะ : พยายามที่ชอบ (๗) สัมมาสติ :
 ระลึกในสิ่งที่ชอบ (๘) สัมมาสมาธิ : ตั้งจิตต์
 เพ่งยึดไว้เสมอในสิ่งที่ชอบ. เป็นหมวดที่ ๑๑.

๑๒. ฌานวิภังค์ จำแนกฌานสมาบัติ มีรูปสมาบัติ ๔
 และอรุปสมาบัติ ๔. ปฐมฌาน, ทุตติยฌาน, ตุตติย-
 ฌาน, และจตุตถฌาน ๔ ฌานที่กล่าวนี้ เรียกว่า
 รูปฌาน. ส่วน อากาสานัญจายตนะ, วิญญาน
 นัญจายตนะ อากิญจัญญายตนะ และ เนวสัญญานา-
 นาสัญญายตนะ ๔ ฌานนี้เรียกว่า อรูปฌาน.
 รวมทั้งสิ้น ๘ ฌาน. เป็นหมวดที่ ๑๒.

๑๓. อัปปมัญญาวิภังค์ จำแนกลักษณะจิตต์ที่กว้าง
 ขวางไม่อาจจะวัดวได้ ใน (๑) เมตตา (๒) กรุณา
 (๓) มุทิตา (๔) อุเบกขา. เป็นหมวดที่ ๑๓.

๑๔. สิกขาบทวิภังค์ จำแนกศีล ๕. เป็นหมวดที่ ๑๔.

๑๕. ปฏิสัมภิทาวិภังค์ จำแนกปฏิสัมภิทาโดยอรรถ
และธรรม มี ๔ ประการ (๑) อัตถปฏิสัมภิทา
(๒) ธัมมปฏิสัมภิทา (๓) นิรุตติปฏิสัมภิทา และ
(๔) ปฏิภาณปฏิสัมภิทา. เป็นหมวดที่ ๑๕.

๑๖. ญาณวิภังค์ จำแนกญาณวัตถุธรรม ๑๐ ญาณ
(๑) ฐานฐานญาณ คือ : ปัญญาที่รู้ฐานะเหตุที่
ตั้ง และรู้ฐานะไขเหตุที่ตั้ง (๒) วิปากญาณ :
ปัญญาที่รู้วิปากผลของกรรม (๓) ลัพพัตถคามิมัคค
ญาณ : ปัญญาที่รู้มัคคปฏิบัติ ซึ่งหนทางให้สัตว์
ไปในภพทุกคติและภพสุคติ (๔) นานาชาตญาณ :
ปัญญาอันรู้ซึ่งความแตกต่างแห่งชั้นันท์, แห่งธาตุ,
แห่งสัตว์โลก (๕) นานาธมุตติกญาณ : ปัญญา
อันรู้แห่งสัตว์มีธมุตติอริยาศรัยความน้อมแห่ง
จิตต์ต่าง ๆ (๖) อินทริยปโรปริยัตติญาณ : ปัญญา
ที่รู้ความแห่งอินทริยทั้ง ๕ เป็นต้น (๗) ฌานา-
ทิสักกิลเลสาทิญาณ : ปัญญาที่รู้ความเศร้าหมองและ
ผ่องใสและความออกแห่งฌานและวิโมกซ์สมาธิ
สมาบัติ (๘) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ : ปัญญา

ที่รู้ขันธสันดานที่ตนและสัตว์อื่นอยู่แล้วในกาล
ก่อน (๙) จุตูปปาตญาณ : ปัญญาที่รู้จติจากภพ
และความเกิดแห่งสัตว์ทั้งหลาย (๑๐) อาสวกษย
ญาณ : ญาณอันรู้ความสิ้นแห่งอาสวะทั้งหลาย
ทั้งปวง. เป็นหมวดที่ ๑๖.

๑๗. ขุททกวัตถุวิภังค์ จำแนกกัณ्हธรรมซึ่งเป็น
อกุศลทั้งสัน ก็คือความเมาในชาติ, ในโคตร,
ในความไม่มีโรค, และความเมาในชีวิตเป็นต้น
จนถึงกัณหาวิปริตเป็นที่สุด. เป็นหมวดที่ ๑๗.

๑๘. ธัมมมททวิภังค์ จำแนกธรรมอันเป็นมูลเป็น
เก้าเป็นเหตุ มีขันธ ๕ อย่าง, อายุตณ ๑๒,
ธาตุ ๑๘ เป็นต้น และจำแนกกุศลมี ทาน, ศีล,
กามาพจรธรรม นำปฏิสนธิในกามสุคติภพทั้ง
๗ สถาน. เป็นหมวดที่ ๑๘ เป็นหมวดสุดท้าย.
เป็นคัมภีร์ที่ ๒.

๓. ธาตุกถา (The Discussion with reference to the Elements)

จำแนกมาติกา ๑๔ บท. คัมภีร์ธาตุกถาเป็นคัมภีร์ที่

สำคัญ กล่าวสงเคราะห์เอาเนื้อหาในธรรมตามคัมภีร์
ทั้ง ๓ ข้างต้นมาเป็นเหตุเกิดผล เกี่ยวโยงกับจิตต์ :—
วิญญานจิตต์ในปฏิสนธิ, สัมพันธ์กับขันธ, ธาตุ,
อริยสัจ, มรรค, อินทรีย์, ปฏิจสมุปบาท ฯลฯ
มาพิจารณาไว้อย่างกว้างขวาง. เป็นคัมภีร์ที่ ๓.

๔. บุคคลบัญญัติ (The Description of Individuals)

มีพรรณนา (๑) ขันธบัญญัติ (๒) อายตนบัญญัติ
(๓) ธาตุบัญญัติ (๔) สัจจะบัญญัติ (๕) อินทรีย์-
บัญญัติ. ส่วนบุคคลบัญญัตินั้น มี ขันธ, อายตน,
ธาตุ, สัจจะ และอินทรีย์สังวร มีรูปเป็นต้นมี
วิญญานเป็นที่สุก นำผลให้สังขารสภาวะธรรมต่างกัน
เกี่ยวเนื่องด้วยการสัมพันธ์แห่ง ๕ บัญญัติข้างต้น
มีมากน้อยเป็นไฉน ฉันทาก็ฉันทันั้น เป็นผลให้
แตกต่างกันแต่ละบุคคล. เป็นคัมภีร์ที่ ๔.

๕. กถาวัตถุ (The Points of Controversy)

มีวิวัฒนาการ ทนติสกวาทิกกับปรวาทิ ในปฏิญญาก่อน
และในปฏิญญาหลังค่านกัน. เป็นคัมภีร์ที่ ๕.

๖. ยมก (The Book of Pairs)

มีวิวัฒนาการ ธรรมประเภทที่เป็นคู่ ๆ กัน คือ : (๑) มุล
ยมก จำแนกโดยมุลมี ๓ (๒) ชัณธ ยมก จำแนก
โดยชัณธมี ๕ (๓) आयตน ยมก จำแนก आयตนมี ๑๒
(๔) ธาตุ ยมก จำแนกธาตุมี ๑๘ (๕) สัจจ ยมก
จำแนกสัจจมี ๔ (๖) สังขาร ยมก จำแนกสังขาร
มี ๓ (๗) อนุสย ยมก จำแนกอนุสยมี ๗ (๘) จิตต
ยมก จำแนกจิตต์ที่เป็นกุศล, อกุศล, และอัพยาท
ธรรม (๙) ธรรม ยมก จำแนกกุศลลาภิธรรม กับอกุศล
ลาภิธรรม (๑๐) อินทริย ยมก จำแนกอินทริยมี ๒๒.
ล้วนเป็นธรรมประเภทที่เป็นคู่กัน. เป็นคัมภีร์ที่ ๖.

๗. มหาปัฏฐาน (The Book of Relations)

มีวิวัฒนาการว่าด้วยปัจจัยต่าง ๆ

๑. เหตุ ปัจจัย : The relation of cause
มีมูลรากเง่า ซึ่งอุปการเหตุ เป็นปัจจัย.

๒. อารัมณ ปัจจัย : The relation of object
มีอารมณ์เกิดจากอายตน ๖ เป็นปัจจัย.

๓. อธิปัตติ บัจจัย : The relation of dominance
มี (๑) อำนาจแห่งสหชาตอธิปัตติ และ (๒)
อารมณอธิปัตติ เป็นบัจจัย.
๔. อนันตร บัจจัย : The relation of proximity
มีสภาพใกล้เคียงกับสมนันตรบัจจัย.
๕. สมนันตร บัจจัย : The relation of contiguity
มีสภาพติดกันกับอนันตรบัจจัย. ธรรม ๒ อย่าง
นี้คล้ายกัน คือ : ธรรมมีผู้อุปการะด้วยธรรม
ไม่มีผู้อื่นระคน จิตต์นิยมใตสำเร็จด้วยจิตต์อย่าง
เดียวไม่อาศัยอื่น เช่นเดียวกันทั้ง ๒ อย่าง
ต่างกันแต่ตัวอักษรผสมไม่ต่างกันโดยอรรถ.
คือ : อย่างแรก ใกล้ชิด อย่างหลัง ติดกัน.
๖. สหชาต บัจจัย : The relation of co-nascence
มีสหชาตด้วยอรูปขันธ์ : (๑) เวทนา (๒)
สัญญา (๓) สังขาร (๔) วิญญาณ เป็นบัจจัย.
๗. อัญญมัญญ บัจจัย : The relation of mutuality
มีอำนาจอรูปขันธ์ทั้ง ๔ ตั้งพึ่งอิงกัน เป็นบัจจัย.

๘. นิสสย บ้าง : The relation of support
มี อรูปขันธ์, มหาภูต, รูปนาม, จิตต์, आयตน,
ธาตุ, หทยวัตถุด้วยนิสสัย เป็นบ้าง.
๙. อุปนิสสยบ้าง : The relation of decisive
support
มี (๑) อารัมณนิสสัย (๒) อนันตรูปนิสสัย
และ (๓) ปกตุนิสสัย เป็นบ้าง.
๑๐. ปุเรชาติ บ้าง : The relation of pre-nascence
มีสัมปยุตตธรรมสภาพก่อนเกิด เป็นบ้าง.
๑๑. ปัจฉาชาติ บ้าง : The relation of post-nas-
cence
มีอุปถัมภ์ธรรมสภาพหลังเกิด เป็นบ้าง.
๑๒. อาเสวน บ้าง : The relation of frequency
มี ชวณะ ๔๗ คือ : อกุศลชวณะ ๑๒, กุศลชวณะ
๑๗, และอัปยาคชวณะ ๑๘ เป็นบ้าง.
๑๓. กัมม บ้าง : The relation of Karma
มีสมุฏฐานด้วยกัมม เป็นบ้าง.

๑๔. วิบาก บั๊จย : The relation of Karmic re-action

มีปฏิการด้วยกัมมวิบาก เป็นบั๊จย.

๑๕. อาหาร บั๊จย : The relation of nutriment
มี กวฬิงการาหาร, ผัสสาหาร, มโนสัญเจตนา
หาร, และวิญญาณาหาร ๔ อย่าง เป็นบั๊จย.

๑๖. อินทริย บั๊จย : The relation of control
มีอินทริยเพียง ๒๐ อย่าง เป็นบั๊จย.

๑๗. ฌาน บั๊จย : The relation of ecstasy
มีฌานังคะ (๑) วิตักกะ (๒) วิจาระ (๓) ปีติ
(๔) เอกัคคตา (๕) โสมนัสสะ (๖) โทมนัสสะ
(๗) อเพกขา ด้วยอำนาจแห่งความตรึกตรอง
เพ่งเล็งทบทวน เป็นบั๊จย.

๑๘. มัคค บั๊จย : The relation of path
มี ด้วยทศมัคคังคะ (๑๐ มัคค) เป็นบั๊จย.

๑๙. สัมปยุตต บั๊จย : The relation of association
มีอรูปธรรม ด้วยวัตถุอันเดียวกัน ด้วยอารมณ์
อย่างเดียวกัน และเกิดขึ้นและดับไปด้วยกัน
อุปการซึ่งกันและกัน เป็นบั๊จย.

๒๐. วิปยุตต บ้างย : The relation of dissociation
มีอรูปธรรม ซึ่งธรรมวัตถุไม่เข้าถึงกัน ไม่
เกิดขึ้นและไม่ดับไปด้วยกัน เป็นบ้างย.

๒๑. อตติ บ้างย : The relation of presence
มีอรูปขันธ์ ๑, มหาภูต ๑, นามรูป ๑, จิตต์
เจตสิก ๑, ภูต ๑, อายตนะ ๑ และหทัยวัตถุ ๑
รวม ๗ ประการ มีอุปการะปัจจุบัน เป็นบ้างย.

๒๒. นัตติ บ้างย : The relation of absence
ด้วยอตติ ๗ ประการ ไม่มีอุปการะปัจจุบัน เป็น
บ้างย.

๒๓. วิคต บ้างย : The relation of disappearance
ด้วยอรูปธรรม ซึ่งเป็นนัตติบ้างยเหล่านั้น มี
ธรรมผู้อุปการะสภาพปราศไปแล้ว ชื่อว่า วิคต
บ้างย.

๒๔. อวิคต บ้างย : The relation of non-disap-
pearance
ด้วยจิตต์และเจตสิกธรรมทั้งหลาย มีธรรมผู้
อุปการะสภาพไม่ปราศไป ชื่อว่า อวิคตบ้างย.

กัมภีร์มหาปรัชญานี้ เป็นกัมภีร์สำคัญที่สุดใน
อภิธรรมปิฎก. อธิบายเรื่องเกี่ยวกับวิญญูสังสาร กับสภาวะ
ที่เป็นอยู่ในระหว่างเวียนเกิด เวียนตาย และการเปลี่ยน
แปลงรูปกับจิตต์. มีวัณณนาว่า เมื่อจิตต์นั้นบริสุทธิ์ก็ยอม
โน้มเอียงไปทางศีลธรรม กระทำให้จิตต์นั้นผ่องแผ้ว เห็น
สว่างโดยปัญญา ก็จักถึงความรู้แจ้งแห่งชีวิต. ในที่สุดจะ
ดับสิ้นซึ่งกิเลสและกองทุกข์ บรรลุถึงนิพพาน โดยนัยนี้

ในกัมภีร์นี้ ได้มีคำอธิบายไว้อย่างกว้างขวาง นับ
ว่าเป็นปรัชญาพุทธชั้นสูง มีทั้งปรัชญาในทางศีลธรรม,
ปรัชญาในทางมโนธรรม, และปรัชญาในทางธรรมชาติ
ซึ่งในสมัยปัจจุบันเรียกว่า: วิทยาศาสตร์เกี่ยวกับทาง
ศีลธรรม ธรรมจริยา และความประพฤติ; วิทยาศาสตร์
เกี่ยวกับจิตต์และความคิด; และวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับธรรม-
ชาติ (Moral Philosophy, Mental Philosophy, and
Natural Philosophy, which are now called: Moral,
Mental, and Natural Sciences).

ตามอรรถในพระอภิธรรมปิฎกดังกล่าวโดยสังเขป
ข้างต้น แสดงให้เห็นว่าธรรมะคำสอนในพระพุทธศาสนา

ลึกซึ่งสมบูรณ์ด้วยเหตุผลเกี่ยวเนื่องกับ ธาตุ, นิทาน, อายุ-
 ตน, กรรม, กรรมวิบาก ฯลฯ เป็นเหตุให้รูปกับจิตต์สัมพันธ์
 กัน คือมีจิตต์เข้าครอบครองรูป เรียกว่า อุปาทินน
 ถือกำเนิดเกิดเป็นสัตว์โลกที่มีจิตต์หรือวิญญาณครอง. (ผิด
 กับ อนุปาตินน ซึ่งมีรูปแต่ไม่มีจิตต์เข้าไปถือเอาไว้ ได้
 แก่ต้นไม้และหญ้าเป็นต้น). มนุษย์ย่อมมีจิตต์เป็นใหญ่
 คือจิตต์เป็นเหมือนผู้คิด และบงการให้กายเป็นผู้ทำตาม
 ที่จิตต์คิด. อีกนัยหนึ่งอาจเรียกได้ว่า จิตต์เป็นที่พึ่งของกาย
 กล่าวคือ: ถ้าจิตต์เมื่อคิดการใดในทางดี, ทางกุศล, และ
 เมื่อกายทำกิจนั้นไปในทางที่ดี, ในทางที่เป็นกุศล กาย
 ก็ย่อมมีความสุข, ความสบาย, ความเจริญ นีราศจาก
 ภัยอันตรายทั้งปวง. หากว่าจิตต์คิดการใดในทางชั่ว, ทาง
 อกุศลและกายทำกิจนั้นไปในทางชั่ว, ทางอกุศล กาย
 ก็ย่อมรับเอาความทุกข์, ความระทม, ความลำบาก, ความ
 โศกเศร้า, ความโศกาศุร, และความทรมานทั้งกายและใจ
 ด้วยประการเช่นนี้.

อนึ่ง มีวัณณนาจำแนกจิตต์หรือวิญญาณออกเป็น ๘๙
 จิตต์ คือ:— (๑) กิริยาจิตต์ มี ๒๐ (๒) อกุศลจิตต์ มี ๑๒

(๓) กุศลจิตต์มี ๒๑ (๔) วิบากจิตต์มี ๓๖. จิตต์เป็นที่ตั้งแห่งความนึกคิด รับรู้สิ่งที่แวดล้อมมาเป็นอารมณ์. เมื่อรวมมีกำลังแข็งแกร่งขึ้น เกิดเป็นจิตต์กระต้างมีความพุ่งซ่าน ความอยาก ความตื่นรนเพื่อได้มาให้สมปรารถนา เกี่ยวเนื่องมาจากอายตนะ มี จักขุ, โสท, ฆาน, ชิวหา, กาย, และมโน เชื่อมจิตต์ให้เกิดความนิยม, ชมชื่น, เสน่หา ในรูป, เสียง, กลิ่น, รส, สัมผัส, และอารมณ์. เมื่อจิตต์คิดถึงนั้นแล้ว ก็โยงต่อไปยังกาย กายก็กระทำการในกิจตามจิตต์ปรารถนา ในทางชั่ว ทางอกุศล. ถ้าผู้ครองจิตต์สำรวมจิตต์, ช่มจิตต์, คุมจิตต์มิให้มีความตื่นรน, ระวังจิตต์ให้คงไว้ไม่วุ่นวาย, ปราบจิตต์ให้เบาบางอ่อนโยนลง จนหมดความกระต้าง จิตต์ก็จะห่างจากกิเลสราคะหลงไหลจกัรู้สำนึกผิดและชอบ ย่อมบังเกิดผล (๑) จิตต์ที่มีศีลธรรม (๒) จิตต์ที่ใคร่ครวญพิจารณาเหตุผลผิดชอบ (๓) จิตต์จะเกิดปัญญารู้แจ้งในธรรมเพิ่มพูนกุศลเป็นลำดับ ในที่สุดก็จักหลุดพ้นจาก วัฏฏสังสาร และจักถึงซึ่งฉานสมาบัติ บรรลุ นิพพาน คือ ขั้นสูงสุดมีนิรันดรสุข เป็นปรमังสุขัง. วรรณนาที่กล่าวมานี้ ได้อธิบาย กิริยาจิตต์, อกุศลจิตต์, กุศล

จิตต์, และวิปากจิตต์ ครบถ้วนสมบูรณ์ ๘๘ จิตต์ จำแนก
ในธรรมสังคณีคัมภีร์โดยสังเขปตามนัยนี้

หมายเหตุ

ตามวัฒนธรรมข้างต้นว่าด้วย ๘๘ จิตต์ มีกิริยาจิตต์,
อกุศลจิตต์, กุศลจิตต์, และวิปากจิตต์ ของฝ่ายเถรวาทนิกาย
นี้ ฝ่ายข้างอุตตรนิกายได้ถือเอาว่า มีกิริยากรรม, อกุศลกรรม,
กุศลกรรม, และ วิปากกรรม ติดอยู่กับ วิญญาณ (ในบท
ปัญจกัณฐาของมหายานนิกาย) ซึ่งตีออกเตอร์ หลุย เอแลน
แซลเซอร์ ช้องใจถึงกับมาสอบถามอาत्मภาพ ตั้งได้กล่าว
มาตอนต้น และจะได้บรรยายบทว่าด้วยเบญจขันธ์ตาม
ทฤษฎีหลักสูตรฝ่ายมหายานนิกายในภาคต่อไปนี้.

ตามบันทึกของท่านสมณเจ้าข้าจึง มีว่า บรรดาสงฆ์
ฝ่ายมหาสังฆิกะ (อุตตรนิกาย) ได้แยกออกจากสงฆ์ฝ่าย
สทวิระ ไปทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ณ แคว้นคันธารราชฐ์
(ในสมัยนั้นแคว้นคันธารราชฐ์ได้รวมเมืองกัษมีระไว้
ด้วย ฉะนั้น ในบางสูตรว่าทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ณ เมือง
กัษมีระ) เมื่อประมาณ พ.ศ. ๔๐๐ มีพระเจ้ากนิษกะเป็น
องค์อุปถัมภ์ มิได้แยกเป็นคัมภีร์ ๗ คัมภีร์เหมือนอย่าง

ในเทรวาทนิกายและเรียกชื่ออภิธรรมเป็นต่างๆ ไปในตัว
ตั้งยกตัวอย่าง คือ:— ๑. อภิธรรมโกษา (กุแซหลุน)
๒. มัชฌมกสาสตร์ (จกวนหลุน) ๓. ศตสาสตร์ (แปะ
หลุน) ๔. โยคจริยภูมิสาสตร์ (ยูเคซื่อทหลุน) ๕. วิญญาณ
มาตริสทธิสาสตร์ มี ๒๐ ปกรณ์ (อูยเซกยี่จิบหลุน) ฯลฯ
มีจำนวนมากมาย และแต่ละสาสตร์มีวัฒนธรรมกว้างขวาง
พิสดาร. ณ ที่นี้ อาตมภาพขอนำเอาใจความบางประการ
ที่เกี่ยวข้องกับ วัฏฏสังสาร และ นิพพาน ฝ่ายอุคตรนิกาย
มาบรรยายสั้นๆ คือ :

แนวความคิดที่ประกอบขึ้นตามทฤษฎี

หลักสูตรภูตาทถาต

ในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนิกาย

ตามหลักสอนในพระพุทธศาสนา กล่าวว่า มนุษย์
ทุกรูปทุกนามที่มาถือกำเนิดในโลกย่อมประกอบด้วยเบญจ-
ขันธ์ มีนามดังนี้

๑. รูปขันธ์ ๒. เวทนาขันธ์ ๓. สัญญาขันธ์ ๔.
สังขารขันธ์ และ ๕. วิญญาณขันธ์ และขันธ์ทั้งห้านี้มี

ชนิด การงาน และ ตัวตน จำแนกออก คือ :-

๑. ประเภทขั้น ๒. ลักษณะขั้น ๓. อัตตภาพขั้น
มีดังนี้ :-

(๑) ว่าด้วยประเภทขั้นทั้งห้า

ขั้นทั้งห้าแบ่งประเภทออกเป็นสองประเภทเท่านั้น
คือ รูปขั้น และนามขั้น มีดังนี้ :-

๑. รูปขั้น เป็นประเภทวัตถุขั้น ได้แก่รูปขั้น
จำนวนหนึ่งขั้น
๒. นามขั้น เป็นประเภทนามขั้น ได้แก่เวทนาขั้น
สัญญาขั้น สังขารขั้น และวิญญาณขั้น จำนวน
สี่ขั้น

และขั้นทั้งห้านี้ ประกอบขึ้นด้วยธาตุทั้งห้า
คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ และ
อากาศธาตุ (ห้าธาตุนี้เป็นธาตุประจำโลก) และรูป
ขั้นเป็นเรือนที่อาศัยให้นามขั้นเข้าอยู่ร่วมกัน

(๒) ว่าด้วยลักษณะของขั้นทั้งห้า

ขั้นทั้งห้ามีหน้าที่คุณลักษณะแยกออกดังนี้ :-

๑. รูปขันธ์ หมายถึงรูปธาตุที่ประกอบขึ้นเป็นร่างกาย และรวมเอานามขันธ์อีกสี่ขันธ์ไว้ในรูปขันธ์ด้วย และร่างกายมีความเคลื่อนไหวได้ และมีพลังกระทำการงานได้ตามอารมณ์ปรารถนา มีทั้งสมบุรณ์ และ โรคาตฺร ตามยถากรรมของแต่ละคน ไม่เหมือนกัน
๒. เวทนาขันธ์ หมายถึงนามธาตุชนิดหนึ่ง ประกอบขึ้นเป็นความรู้สึกของจิตต์ เช่น ความสุข ความทุกข์ ความร้อน ความหนาว ความสบาย ความเจ็บ ฯลฯ
๓. สัญญาขันธ์ หมายถึงนามธาตุชนิดหนึ่ง ประกอบขึ้นเป็นความนึกคิดของจิตต์ เช่น ความคิดกระทำสิ่งนั้น ๆ ความคิดไป ณ ที่นั้น ๆ เหล่านี้เป็นต้น
๔. สังขารขันธ์ หมายถึงนามธาตุชนิดหนึ่ง ประกอบขึ้นเป็นความคิดในอาการเปลี่ยนแปลงได้กลับ, คิดจะทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ แต่เปลี่ยนเป็นไม่ทำ, หรือคิดจะไม่ไป แต่เปลี่ยนเป็นไป, หรือคิดจะไม่ทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ แต่เปลี่ยนเป็นทำขึ้น, ฯลฯ คือความคิดที่แสดงอาการได้กลับหรือให้ผลหลังแย้งกับผลก่อน

๕. วิญญาณขันธ์ หมายถึงนามธาตุชนิดหนึ่ง คือ
 จิตต์อันแท้จริง เป็นตัวนายที่ปกครองร่างกาย มี
 ความสมบูรณ์ มีความคิดที่ส่งเสริม มีความคิดที่
 กัดค้ำ มีความคิดที่เป็นปัญญา เป็นอปัญญา ฯลฯ
 คือหมายเอาเป็นที่ประชุมแห่งอำนาจของจิตต์

จากหนังสือพระคัมภีร์พจนานุกรม ภาษาบาลี
 แปลเป็นไทย โดยพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวง
 ชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้าองค์ที่ ๑๑
 สมัยรัตนโกสินทร์ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ “ใน
 บทพระคาถาที่ ๑๕๒ มีว่า:— วิญญาณ หมายความว่าจิตต์”.
 สำหรับชาวตะวันตกนั้นมีความกล่าวไว้ดังนี้ คือ
 “ในวิชาจิตตศาสตร์ สมัยปัจจุบัน ได้นิยามถือเอา
 คำว่าจิตต์ แทน คำว่า วิญญาณ เพราะสองคำนี้มีความ
 หมายเหมือนกัน มีไวพจน์เช่นกัน” หากแต่ใช้
 แทนกันในวาระต่างกัน ดังอุททาหรณ์ คือ: (ก)
 เมื่อเวลาขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ ใช้คำว่า จิตต์ เช่น:
 นาย ก. ไม่มีจิตต์ใจอยู่กับตัวเลย (ข) แต่เวลาที่ดับ
 ชีวิตไปแล้ว ใช้คำว่า วิญญาณ เช่น: วิญญาณนาย ก.

(ไม่ใช่จิตต์) ได้ออกจากร่างไปแล้ว. อย่างเดียว
กันกับคำว่าร่างและศพ คือ (ก) เมื่อเวลาขณะที่
ยังมีชีวิตอยู่ ใช้คำว่า ร่าง เช่น: นาย ก. ถูกทำร้าย
ร่างกาย (ข) เมื่อเวลาที่ดับชีพไปแล้วใช้คำว่า
ศพ เช่น: นำเอาศพ (ไม่ใช่ร่าง) นาย ก. ไปวัด
ฝัง^๕เป็นต้น

โดยเหตุนี้ เมื่อท่านผู้ใดไปอ่านพบคำว่า จิตต์
ณ ที่ใด ขอได้โปรดอย่าได้ลืมคำว่า วิญญาณ ไว้
ด้วย, หรือไปอ่านพบคำว่า วิญญาณ ณ ที่ใด ก็ขอ
อย่าได้ลืม คำว่า จิตต์ ไว้ด้วย, ทั้ง^๕จะเป็นแนวทาง
นำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องง่าย^๕

(๓) ว่าด้วยอรรถภาพของขันธทั้งห้า

ขันธทั้งห้ามีอรรถภาพแยกออกดังนี้ :-

๑. **รูปขันธ** คือ ส่วนที่เป็นธาตุแข็งของพื้นโลก ได้แก่
ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) รูปขันธมีธาตุดินเป็นส่วนใหญ่
และเป็นที่อาศัยอยู่กับธาตุอ่อนและธาตุละเอียด.
รูปขันธมีสมบัติ (อรรถภาพ) ธาตุดิน รว ๘๕%

เป็นธาตุยืนโรง และเป็นที่พักของ ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม และอากาศธาตุ

กำหนดธาตุดินในรูปขันธ์มีดังนี้ :-

๑.	เกศ	ผม	:	hair of the head
๒.	โรมน	ขนตัว	:	hair of the body
๓.	นข	เล็บ	:	nails
๔.	ทนต์	ฟัน	:	teeth
๕.	ทวาร	หนัง	:	skin
๖.	มังส	เนื้อ	:	flesh
๗.	สนายุ	เอ็น	:	tendon
๘.	อस्थิ	กระดูก	:	bones
๙.	ศุกฺกรณ	เยื่อในกระดูก	:	marrow
๑๐.	ทิมพ	ตับอ่อน	:	pancreas
๑๑.	หฤท	หัวใจ	:	heart
๑๒.	ยกฤท	ตับแข็ง	:	liver
๑๓.	ฉิลฺลิต	พังผืด	:	membrane
๑๔.	ป्लीหน	ไต	:	kidney
๑๕.	บุปฺผุส	ปอด	:	lungs

๑๖. อินฺตร ไส้ : intestines
 ๑๗. อาศย กระเพาะอาหาร : stomach
 ๑๘. มุทุราศย กระเพาะปัสสาวะ : bladder
 ๑๙. จุนสฺ อาหารใหม่ : new food
 ๒๐. กริชฺ อาหารเก่า : faeces
 ๒๑. มสฺติก มั่นสมอง : brains

รวมทั้งสิ้น ๒๑ ประการ (ในเถรวาท มี ๒๐)

มีคำอธิบายว่า สิ่งที่เป็นวัตถุเชิงทั่วไปในสกลย่อม
 เกิดขึ้นด้วย ธาตุดิน หรืออีกนัยหนึ่งธาตุดินเป็นมูลสถาน
 ของวัตถุเชิงทั่วไปในสกล. ฉะนั้น ธาตุดินเป็นสมมูลฐาน
 ของรูปวัตถุในโลกนี้ (Physique).

๒. เวหนานันธ คือ ส่วนที่เป็นธาตุอ่อนและไหล ได้แก่
 อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ)

กำหนดธาตุน้ำในร่างกาย มีดังนี้:—

๑. ปิตฺต น้ำดี : gall
 ๒. เสฺลชฺมน เสมหะ : phlegm
 ๓. ปฺยู น้ำหนอง : pus

๔.	โรหิต	โลหิต	: blood
๕.	เสวท	เหงื่อ	: sweat
๖.	เมท	มันชั้น	: grease
๗.	อศรุ	น้ำตา	: tear
๘.	วสา	มันเหลว	: fat
๙.	เขมฺ	น้ำลาย	: saliva
๑๐.	สิงคาณ	น้ำมูก	: mucus of the nose
๑๑.	รสิก	น้ำในไขข้อ	: synovia fluid
๑๒.	มุตร	น้ำปัสสาวะ	: urine

รวมทั้งสน ๑๒ ประการ (ในเถรวาทมี ๑๒ เท่ากัน)

มีคำอธิบายว่า ธาตุน้ำที่มีอยู่ในร่างกายเป็นส่วนสำคัญ
กระทำให้เกิดอาการเวทนา โดยการหมุนเวียนของโลหิต
สูบเข้าออกแห่งหัวใจ ก่อผลให้จิตต์เกิดอาการเวทนา เช่น
ความสบาย ความสุข ความทุกข์ ความร้อน ความหนาว
ความเจ็บ ฯลฯ

ส่วนของร่างกายที่ไม่มีธาตุน้ำแล่นสู่ถึงไถ่นั้น จะไม่
มีอาการเวทนาแต่ประการใดเลย เช่น:- เล็บ ขน หนวด
กัว ผม เหล่านี้เป็นต้น. ฉะนั้น ธาตุน้ำมีโลหิตเป็นสมุฏฐาน
แห่งอาการเวทนา (Feeling).

๓. **สัณฺญาขันธ์** คือ ส่วนที่เป็นธาตุละเอียดมีความร้อนประกอบ ได้แก่

เตโชธาตุ (ธาตุไฟ)

กำหนดธาตุไฟในร่างกาย มีดังนี้ :-

๑. กโฆณคฺคิ (สันตปปักคิ)

ความร้อนอบอุ่นร่างกาย : tepid heat of the body

๒. ชุรุตฺตือคฺคิ (ปริทัยหคฺคิ)

ความร้อนพิษไข้ : feverish heat

๓. ปุรตทาปคฺคิ (ไม่มี)

ความร้อนพลังงานความคิด : energetic heat

๔. ซาตุเวทสคฺคิ (ไม่มี)

ความร้อนพลังงานเคลื่อนไหว : latent heat

๕. ปริณามคฺคิ (ปริณามคคิ)

ความร้อนย่อยอาหาร : food-assimilative heat

๖. ชีรณคฺคิ (ชีรณคคิ)

ความร้อนเผาในร่างกาย

ทรุคฺคิโรมไป : combustive heat

รวมทั้งสิ้น ๖ ประการ (ในเถรวาท มี ๔)

มีคำอธิบายว่า ธาตุไฟในร่างกายเป็นส่วนสำคัญ
กระทำให้เกิดความร้อนก่อเกิดความตื่นเต้นแก่ประสาทไป
กระทบจิตต์ ปลุกจิตต์ให้เกิดความนึกคิด ตื่นรนไปในทาง
ฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว ทั้งสองประการ. ฉะนั้น ธาตุไฟเป็น
สมุฏฐานให้เกิดความนึกคิด (Ideation).

๔. **สังขารขันธ์** คือ ส่วนที่เป็นธาตุละเอียด มีแก๊ส
ประกอบ ได้แก่

วาโยธาตุ (ธาตุลม)

กำหนดธาตุลมในร่างกาย มีดังนี้:-

๑. โภชะตยวาท (โกฐฐาสยาวาตา)

ลมในกระเพาะอาหาร : air in the stomach

๒. อาโฏปวาท (อังกมังกานุสาริวาตา)

ลมในลำไส้ : air in the intestine

๓. กุจฉยนทนวาท (กุจฉิสยาวาตา)

ลมระบายเข้าออกทาง

ผิวหนัง : air ventilated through the skin

๔. ปุราณนตวาท (ไม่มี)

ลมที่จามออกมาหรือ
สะอึกเข้าไป

: air given out by sneezing (ejecting) or
air taken in by hiccoughing (entering)

๕. ปรัศรวาสอาศวาสวาท (อัสสาสะบัสสาสะวาทา)

ลมหายใจเข้าออก : air inhaled and exhaled in respiration

๖. อโรคมวาท (อโรคมาวาทา)

ลมพัดจากศีรษะลงไป

หาปลายเท้า : air in the body downwardly from top of the head to toe

๗. อุทฺจคมวาท (อุทฺจคมาวาทา)

ลมพัดจากปลายเท้า

ขึ้นมาหาศีรษะ : air in the body upwardly from toe to top of the head

รวมทั้งสิ้น ๗ ประการ (ในเถรวาท มี ๖)

มีคำอธิบายว่า ธาตุลมในร่างกายมีส่วนสำคัญกระทำให้เกิดอาการปฏิกิริยา (โต้กลับ) โดยมีลมจากศีรษะลงล่าง กับลมจากเท้าขึ้นศีรษะปะทะกัน ปลุกจิตต์ให้เกิดความคิด เปลี่ยนแปลงโต้กลับแย้งความคิดเดิม มีทั้งในทางฝ่ายดี และฝ่ายชั่วทั้งสองประการ. ฉะนั้น ธาตุลมจึงเป็นสมมูลฐาน ให้เกิดความคิดโต้กลับแย้งความคิดเดิม เช่นเดิมคิดว่าจะไปแต่กลับไม่ไปดังนี้ เป็นต้น. ลมที่ถูกปะทะโต้กลับ.

(Re-action) Trade-wind and Anti-trade-wind

๕. **วิญญาณชั้น** คือ ส่วนที่เป็นธาตุละเอียดอย่างยิ่ง มีปริมาณของอากาศเป็นส่วนประกอบ ได้แก่ อากาศ ธาตุ

(ในวิชาว่าด้วยจักรวาล = ธาตุอีเธอร์ แปลว่า ธาตุปริมาณชนิดหนึ่งกลายเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว เป็นสาระสำคัญของชีวิตมนุษย์หรือสัตว์ Ether is a refined substance, which is said to be a principle of life of the individual, animal or human และมีสภาพธรรมในตัวเอง Ethereality)

วิญญานขันธมีบุคคลิกภาพ ๑๐ ประการ คือ :-

๑. ลักษณะ	สัณฐาน	: form
๒. ธรรมชาติ	ธรรมชาติ	: nature
๓. ศุภี	กาย	: corpus
๔. พละ	กำลัง	: power
๕. การุญ	กิจการ	: function
๖. การุณ	เหตุ	: cause
๗. สภาวะ	สภาพ	: condition
๘. ผล	สิ่งที่เกิดจากเหตุ	: effect
๙. กรรมวิปาก	ผลแห่งกรรม	: retribution or
requital

๑๐. อหุไวการ เว้นไม่ได้และ
แยกไม่ออก : inevitability and
inseparability

รวมทั้งสิ้น ๑๐ ประการ (ในเถรวาทไม่มี)

หมายเหตุ

วิญญานขันธ หรือวิญญานธาตุ ๑๐ ประการข้างบนนี้ ดูเหมือนจะเข้ากับวิญญานหรือจิตต์ในธรรมสังคิณีปกรณ์ของเถรวาทนิกายที่ได้แก่วิชาจิตต์ ๒๐, อภิสลจิตต์ ๑๒, กุศลจิตต์ ๒๑, และวิปากจิตต์ ๓๖, รวมทั้งสิ้น ๘๙ จิตต์ คือ :-

จำนวนวิญญาน

ฝ่ายมหายาน

จำนวนจิตต์

ฝ่ายเถรวาท

๑. ลักษณะวิญญาน :	ได้กับอรูปกุศลจิตต์ ๔, รูปกุศลจิตต์ ๕, มหากุศลจิตต์ ๘, และโลกุตตรกุศลจิตต์ ๔ เป็น	๒๑
๒. ศรวิญญาน :	ได้กับโลภะมูลจิตต์ ๘, โทษะมูลจิตต์ ๒, และโมหะมูลจิตต์ ๒ เป็น	๑๒
๓. การขวิญญาน	ส่วิญญานนี้ได้กับอเหตุกกิริยาจิตต์ ๓, มหากิริยาจิตต์ ๘, รูปกิริยาจิตต์ ๕, และอรูปกิริยาจิตต์ ๔ เป็น	๒๐
๔. สภาวิญญาน		
๕. ธรรมวิญญาน		
๖. พลวิญญาน		
๗. การณวิญญาน	ส่วิญญานนี้ได้กับ อกุศลวิบากจิตต์ ๘, อเหตุกกุศลวิบากจิตต์ ๘, มหาวิบากจิตต์ ๘, รูปวิบากจิตต์ ๕, อรูปวิบากจิตต์ ๔, และโลกุตตรวิบากจิตต์ ๔ เป็น	๓๖
๘. ผลวิญญาน		
๙. กรรมวิบากวิญญาน		
๑๐. อัทธไธการวิญญาน		
๑๐. วิญญานทั้ง ^{๕๙} สน	รวมทั้ง ^{๕๙} สน	<u>๘๘</u> จิตต์

หมายเหตุ :

ทางฝ่ายมหายานกล่าวว่า : วิญญานธาตุมี มหาภูฐานเป็นปัจจัย แยกออกจากกันไม่ได้เป็นอาการ และอาตมภาพขอมอบเรื่องวิญญานชั้นนี้เปรียบเทียบกับขันธ์นี้ไว้ในอุลลภนิจของท่านผู้ที่สนใจ เพื่อพิจารณาค้นคว้าต่อไป.

การแตกดับของขันธทั้งห้า (มรณะ)

ในโลกเรา^{นี้} มวลมนุษย์และสัตว์โลกทั้งหลายย่อมมีการมรณะคือตายไปจากโลก ซึ่งล้วนแล้วอยู่ในความครอบงำของสภาวการณ์ของธรรมชาติทั้งสิ้น

ขันธทั้งห้า หรือธาตุทั้งห้าที่ประจำร่างกาย ไม่มีแก่นสาร ไม่มีความเที่ยง เพียงแต่มาดำรงสภาพเป็นร่างกายกับมีชีวิตชั่วครั้งชั่วคราวเท่านั้น แล้วก็เปลี่ยนแปลงทรุดโทรมไปเป็นลำดับ และในที่สุดก็แตกดับไปเองตามกฎของธรรมชาติ

การแตกดับของขันธทั้งห้า^{นี้} เรียกกันว่า การตาย คือการสิ้นสุดหยุดทำหน้าที่การงานของอวัยวะทุกส่วนในร่างกายทั้งหมดอย่างสิ้นเชิงครบทั้งห้า^{นี้} และอาการตาย^{นี้} จะสมบูรณ์ได้ ต่อเมื่อขันธทั้งห้าได้แตกดับไปอย่างสิ้นเชิง ไม่มีเหลือเศษหนึ่งเศษใดไว้เลยในร่างกาย (ในอาการ ๔๖ ^{นี้} แม้จะดับไปแล้ว ๔๕ เหลืออยู่ ๑ อาการตายก็ยังไม่สมบูรณ์ อย่าเพิ่งฉิยาศพ อาจฟื้นตัวกลับได้อีก)

เมื่อการตายเข้าระยะสมบูรณ์แล้ว ธาตุทั้งห้าก็กลับไปสู่ที่มาเดิม คือ :-

๑. ปฐวีธาตุ จำนวน ๒๑ ประการย่อมกลับไปสู่ที่มาเดิม
คือ ดิน เช่น :

(๑) ถ้าหากนำเอาซากศพไปทำการ ฌาปน
ก็จะกลายเป็นขี้เถ้าถมดิน

(๒) ถ้าหากนำเอา ไข่ ในที่สุกก็น่าจะเปื่อย
เน่าไปเป็นดินอยู่นั่นเอง
ฉะนั้น รูปขันธ์มาจากดิน เมื่อตาย
แล้วก็กลับคืนไปสู่ดิน

๒. อาโปธาตุ จำนวน ๑๒ ประการย่อมกลับไปสู่ที่มาเดิม
คือ น้ำ เช่น :

(๑) หากนำเอาซากศพไปทำการ ฌาปน
ธาตุน้ำซึ่งมีอยู่ในศพ เมื่อถูกความร้อน
ก็จะกลายเป็นไอน้ำไปสู่นานอากาศ

(๒) หากนำเอาซากศพไปฝัง ธาตุน้ำก็จะ
ถูกดูดซึมเข้าไปอยู่ในดินก่อน แล้ว
ภายหลังถูกความร้อนเผาจากพระอา-
ทิตย ก็กลายเป็นไอน้ำไปสู่นานอากาศ
เช่นเดียวกัน ต่อมาก็กลายเป็น

น้ำฝน เปลี่ยนเวียนกันตามกฎของ
ธรรมชาติ

ฉะนั้น เวทนาชั้นธมาจากน้ำ เมื่อ
ตายแล้วก็กลับคืนไปสู่ น้ำ

๓. เตโชธาตุ จำนวน ๖ ประการ ย่อมกลับไปสู่ที่มาเดิม
คือ ไฟ เมื่อหมดหน้าที่ทำงานในร่างกาย
แล้ว ย่อมกลับคืนไปสู่ธาตุไฟดั้งเดิม. ด้วย
พฤติการณ์นี้ ชากศพจึงมีอาการเย็นเยือก
เพราะหมดธาตุไฟที่ประจำร่าง

ฉะนั้น สัญญาชั้นธมาจากไฟ เมื่อตาย
แล้วก็กลับคืนไปสู่ไฟ

๔. วาโยธาตุ จำนวน ๗ ประการ ย่อมกลับไปสู่ที่มาเดิม
คือ ลม เมื่อหมดหน้าที่ทำงานในร่างกาย
แล้ว ย่อมกลับคืนไปสู่ธาตุลมดั้งเดิมเช่นกัน

ฉะนั้น สังขารชั้นธมาจากลม เมื่อตาย
แล้วก็กลับคืนไปสู่ลม

๕. อากาสธาตุ คือ ดั้วจิตต์ หรือ วิญญาน ซึ่งมี ตถาคต
(สภาพโดยลำพัง) ๑๐ ประการนั้น จะ

ระเหยตัวเป็นสารของอากาศธาตุออกจาก
 ซากศพไปในทันที หรือจะแทรกแซงตัวอยู่
 ณ ที่แถวบริเวณนั้น หรือจะแทรกแซง
 ตัวไปอยู่ ณ ที่อื่นใด ก็ย่อมแล้วแต่กรณี
 สภาพโดยลำพังซึ่งมีตถาต กรรมวิบากใน
 ประการที่ ๙ เป็นเกณฑ์ คือ เกี่ยวเนื่อง
 มาจาก :-

- (ก) อายตนะภายนอก ๖ คือ รูป, เสียง,
 กลิ่น, รส, สัมผัส, และอารมณ์แห่งจิตต์
- (ข) อายตนะท่ามกลาง ๖ คือ จักขุประ-
 สาท, โสตประสาท, ฆานประสาท,
 ชิวหาประสาท, กายาประสาท, และ
 มโนประสาท, และ
- (ค) อายตนะภายใน ๖ คือ จักขุวิญญาณ,
 โสตวิญญาณ, ฆานวิญญาณ, ชิวหา
 วิญญาณ, กายาวิญญาณ, และมโน
 วิญญาณ, รวม ๑๘ ธาตุ ซึ่งเป็น
 มูลเหตุก่อเกิด กุศลวิบากหรืออกุศล
 วิบาก แก่ตัวจิตต์หรือวิญญาณซึ่งเป็น

เหตุกระทำให้แปรปรวนไปในทาง
กุศลหรือทางอกุศลกรรม ในชาติหน้า

การรวมของบั้นทั้งห้า (ชาตะ)

คำสอนในพระพุทธศาสนามีว่า มนุษย์จะมาเกิดนั้น
จำต้องประกอบพร้อมด้วย

(๑) กรรมมนุ กรรมมัน แปลว่า สหการิตา—สมบัติของ

โลก The co-operative action of the
natural property

ได้แก่สารอุปกรณ์ธาตุทั้งห้า คือ:-

๑. อุปการะแห่งดิน : The support of the earth
๒. อนุกุลแห่งน้ำ : The aid of the water
๓. อุปถัมภ์แห่งความร้อน : The assistance of the heat
๔. อนุเคราะห์แห่งลม : The help of the wind
๕. อุปปัชชชาติด้วยสารอากาศธาตุ
คือตัวจิตต์หรือวิญญาณ
จิตตปฏิสนธิ : The vitality through an
internal force of psychi-
cal element.

(๒) สารกริยา มี ๕ ประการ (ในยูกตวาท Yoga School)

The substantial action or motion of
five kinds :—

๑. ขึ้น ^ข : Upwards
๒. ลง : Downwards
๓. ขยาย : Extension
๔. หด : Contraction
๕. ไปตามเคย : Going in general

เนื่องด้วย กุศล หรือ อกุศลผลกรรม

in accord with the outcome of previous acts, i. e. Virtue or Vice.

(๓) สมบูรณ์ตา ได้แก่ ความสมบูรณ์แห่งเวลา

The maturity of time

คือ เวลา, ครึ่ง, คราว, หน ฯลฯ เช่น :—

ไม่ถึงเวลาผลไม้ไม่เกิด ไม่ถึงคราว
ดอกไม้จะไม่บาน เป็นต้น

(๔) การณ บำจัยเหตุ (Substantial causes) สามอย่าง :—

๑. สมวาัยการณ = เหตุตรง : Direct cause

๒. อสมวายิการณ = เหตุอ้อม : Indirect cause

๓. นimitตการณ = เหตุบังเอิญ : Incidental cause

ขอยกตัวอย่างเฉพาะในข้อการณ ๓ อย่างดังนี้

ดอกไม้ย่อมมีเกสรเป็นอวัยวะสืบพันธุ์ ๒ เพศ
กล่าวคือ:-

ของตัวผู้ เรียกว่า ชะเทวเมิน : Stamen

ของตัวเมีย เรียกว่า พิชทิล : Pistil

๑. เหตุตรง เช่นดอกไม้สองต้น^๕เกิด ณ ที่หนึ่งอลมต้น
หนึ่ง และเกิด ณ ที่ใดลมอีกต้นหนึ่ง ลม
เป็นผู้อุปการะพัดเอาเกสรจากต้นหนึ่งอลม
ปลิวไปใส่ให้แก่เกสรต้นใดลม ทั้ง^๕ เป็น
เหตุตรงให้บรรลุลผล

๒. เหตุอ้อม เช่นดอกไม้สองต้น^๕เกิด ณ ที่หนึ่งอลม
หรือได้ลมด้วยกันทั้งสองต้น และมีระยะ
ห่างไกลกัน แมลงผึ้งหรือตัวผีเสื้อได้เป็น
อุปการะนำเอาเกสรจากต้นหนึ่งมาใส่ให้แก่
อีกต้นหนึ่ง ทั้ง^๕ เรียกเหตุอ้อมให้บรรลุลผล

๓. เหตุบังเอิญ เช่น ดอกไม้ต้นหนึ่งอยู่ ณ ประเทศตะวันออก และอีกต้นหนึ่งอยู่ ณ ประเทศตะวันตก พายุใหญ่ ซึ่งมีความเร็วชั่วโหม่งหลายร้อยไมล์ เป็นอุปการะหอบหิ้วปลิวตามลม มาติดต่อกันแก่อีกต้นหนึ่ง ทั้งนี้เรียกว่า เหตุบังเอิญให้บรรลุลผล

ส่วนมนุษย์ที่มากเกิด ย่อมอาศัยหลักการ
ดังกล่าวประกอบเช่นเดียวกัน

การบรรลุล วัฏฏสังสาร หรือ นิพพาน

การบรรลุลโพธิญาณ ตามหลักทฤษฎีภูตาคถา อธิบายไว้ดังนี้ :-

๑. มนุษย์ทุกรูปทุกนาม มีธาตุเดิมบริสุทธิ์อยู่ในตัวเอง หากแต่กิเลสภายนอกเข้าครอบงำจนทับปิดบังธาตุเดิมบริสุทธิ์นั้นเสีย จึงกระทำให้เป็นผู้มีสมณอัปปัญญาไป (พุทธภาษิตมีว่า ปภสฺสรมิทํ จิตฺตํ ทณฺจฺโข อากนฺตฺเกหิ อุปกิเลเสหิ อุปกิลฺลิจฺจํ แปลว่า จิตต์ธรรมชาติผ่องใส แต่จิตต์นั้นเศร้าหมองไป เพราะอุปกิเลสที่จรมมา)

๒. ถ้าได้หมั่นขัดฟอกชำระเอากิเลสเคลือบหุ้มจิตต์
 เติมออกหมดเมื่อใด เมื่อนั้นธาตุเดิมบริสุทธิ์
 ก็จะปรากฏขึ้นมาเอง ไม่ต้องไปแสวงหาความ
 บริสุทธิ์จากภายนอกแต่ประการใดเลย
๓. ธรรม คือ ความสว่างแห่งปัญญา มีอยู่ในสันดาน
 ประจำตัวอยู่แล้ว ถ้าหากหมั่นปฏิบัติในอุบาย
 สงบจิตต์เรื่องปัญญา ยิ่งค้นหาความสว่างแห่ง
 ปัญญาไม่ได้แล้ว อย่าพึงหวังจะไปแสวงหาจาก
 ผู้อื่นเลย ไม่มีผู้ใดจะหยิบเอาความสว่างแห่ง
 ปัญญามามอบใส่ในมือท่านดอก ท่านต้อง
 หาทางปฏิบัติจิตต์ของตนเองให้สะอาดบริสุทธิ์
 ก็จะเกิดปัญญาแห่งความสว่างบรรลุดังโพธิ-
 ญาณได้ไม่ต้องสงสัย

หลักทฤษฎีภูตาทถาต กล่าวไว้ว่า สาระในโลกธาตุ
 เป็นมาฉั่นใด ย่อมจะต้องเป็นไปฉั่นนั้น โดยการเกี่ยวเนื่อง
 มาจากเหตุซึ่งเกิดผลขึ้นในตัวสาระนั้นเองอย่างสมบูรณ์
 แยกออกเป็นสองลักษณะ คือ :-

๑. ลักษณะหวั่นไหว : Dynamic

๒. ลักษณะแน่นแน่ : Static

มีคำอธิบายดังนี้:-

๑. เมื่อมีลักษณะหวั่นไหว (หมายถึงจิตต์ส่ายไปในอารมณ์ต่าง ๆ)

ย่อมจะมีการเอนเอียงไปตามความหลงลงของกามโลก พาให้เกิดมลทินขึ้น. มลทินเป็นของโสโครกไปพอกจิตต์ จิตต์เกิดวตฺถุขึ้นในตัวเองวิ่งเข้าหากำลังดึงดูดมาจากศูนย์กลางของโลก (ความดึงดูดของโลก) ลักษณะเช่นนี้ จะหนีสภาพวัฏฏสังสารไปไม่พ้น คือ ตกเป็น รูปธาตุแห่งโลก (Terrestrial Gravitation) คือยังมีสิ่งที่เป็นมลทินหล่อเลี้ยงให้เกิดเพาะตัวขึ้นเป็นวัฏฏบนโลกให้ความดึงดูดของโลกดูดเอาไว้และเวียนว่ายตายเกิดอยู่บนพื้นโลกไม่มีสิ้นสุด คือ:- บรรลุ วัฏฏสังสาร.

๒. เมื่อมีลักษณะแน่นแน่ (หมายถึงจิตต์ไม่หวั่นไหว ไม่ส่ายไปในอารมณ์อื่น)

ย่อมไม่มีการหวั่นไหวต่อความลงของกามโลก จิตต์คงบริสุทธิ์อยู่อย่างเดิมไม่มีมลทินต่างพร้อยเลย นับว่า

จิตต์สะอาทมากขึ้นเท่าใด ความเบาของตัวจิตต์เองยิ่งทวีมากขึ้นเป็นลำดับ ลักษณะเช่นนี้ จิตต์จะลอยตัวสูงขึ้นทุกที จนพ้นจากความดึงดูดของโลก จิตต์เป็นอิสระไม่มีสิ่งพิเศษเหลือไว้ให้โลกดึงดูด จะข้ามพ้นวัฏฏสังสาร คือ เป็นอรูปธาตุเหนือโลก (Celestial : Liberation from terrestrial gravitation) คือบรรลुโพธิญาณสู่ทางหลุดพ้นไม่เกิดไม่ดับ อีกคือ :- บรรลु นิพพาน

ทฤษฎี ภูตาทถาต ในมหายาน อ้างว่า สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงล้วนแล้วมีธรรมชาติ เป็นประจำอยู่ในตัวทุกคน. เมื่อผู้ใดเข้าใจทะลุปรุโปร่งในธรรมะนี้และปฏิบัติตนถูกต้องตามคำแนะนำก็จะบรรลुถึงโพธิญาณ สมความมุ่งมาดปรารถนา เว้นไว้แต่จะถ่วงหรือช้าเท่านั้น คือ :-

(๑) จิตต์ลักษณะแน่วแน่น่งที่นั้น หมายถึง ผู้ที่ยึดเหนี่ยวธรรมไว้เป็นนิสัยปฏิบัติก็จะบริสุทธิ์สะอาด นับว่ามีกุศลกรรมสมบัติอยู่แล้ว ก็จักบรรลุนุตตรผลในชาตินี้

(๒) จิตต์ลักษณะหวั่นไหวเคลื่อนที่นั้น หมายถึง ผู้ที่ปล่อยปละละเลยให้ธรรมออกห่างไปจากจิตต์ ผู้นั้นก็จะเป็นผู้อับปัญญา เพราะเป็นผู้ที่ไม่มีกุศลกรรมสมบัติ แต่

ยังมีหวังบรรลุอนุตตรผลในชาติหน้า ถ้าหากประพฤติ
ในธรรมานุธรรมปฏิบัติได้อย่างสมบูรณ์

ถึงผู้ที่มีจิตหวั่นไหวเคลื่อนที่ในระยะเดิมนั้น อาจ
เปลี่ยนแปลงลักษณะเป็นจิตต์แน่วแน่นคงที่ได้ในภายหลัง ก็
จะบรรลุโพธิญาณได้เท่าทัดเทียมกัน เว้นไว้แต่จะเป็น
เวลาเร็วหรือช้ากว่ากันเท่านั้น

บทสรุป

ในพระพุทธศาสนา คำว่า ไตรลักษณ์ แปลตาม
ศัพท์ว่า เครื่องกำหนดหมาย ๓ ประการ คือ:— (๑) ให้
เห็นได้ว่าไม่เที่ยง (๒) ให้เห็นได้ว่าเป็นทุกข์ (๓) ให้
เห็นได้ว่าเป็นอนัตตา ซึ่งมีประจักษ์รูปสังขารเราท่านทุกคน
ได้แก่เบญจขันธ์ หรือ ธาตุทั้ง ๕ เป็นปัจจัยปรุงแต่งขึ้น.
แม้ว่า มนุษย์จะต่างกันโดยอำนาจกรรมจัดสรรมา คือใน
ทางให้มนุษย์มีความเป็นอยู่ต่างกันเช่น : ความมีฐานะเป็น
คนรวยแตกต่างกันกับคนจน, ร่างกายมีสุขภาพสมบูรณ์
กับร่างกายที่มีโรคพยาธิเบียดเบียนเป็นประจำ, ชีวิตที่
สดใสร่าเริงกับชีวิตที่มีทรมานด้วยอุปสรรค, แต่ในอีกทาง

หนึ่งย่อมเสมอกัน ด้วยลักษณะ ๓ ประการ คือ :— (๑) มี
 ความเกิดขึ้น (๒) มีความตั้งอยู่ และ (๓) มีความดับไป.
 ลักษณะทั้ง ๓ นี้ ได้เกิดขึ้นตามวิสัยของกฎธรรมชา หรือ
 กฎของธรรมชาติ ซึ่งตัวบุคคลนั้นเอง เป็นผู้สร้างตัวเอง
 ขึ้นมาตามกฎของวิบากกรรมที่ได้กระทำไว้ปางก่อน

แต่แทบทุกคนดูเหมือนจะมีได้คำนึงถึงเรื่องอดีต
 กรรมของตนเองเลย คือมี *สันตติอาการ* :— อาการที่ซัดเซย
 ร่างกายอยู่เสมอ ๆ เป็นอาการที่อำพรางตนเองมิให้นึกคิด
 ถึงกฎของธรรมชาติ ซึ่งมีอยู่ในรูปกับจิตต์ของตนเอง
 ว่ารูปของเราจะแตกดับแล้วเน่าเปื่อยกลายเป็นดินไปสู่
 ปฐวีธาตุ และจิตต์ของเราจะกลายเป็น *ปฏิสนธิวิญญาณ*
ธาตุ (เรียกว่า สัมภเวสี สันสกฤตเรียกว่า อันตรภาววิญญาณ
 ข้างฝ่ายจีนเรียกว่า จงอ้ว หรือ ตงอ้ว) เสาะแสวงหารูปใหม่
 เป็นไปตามวัฏฏสังสาร ทั้งได้กล่าวมาเบื้องต้น

และเพื่อสนับสนุนเรื่องวัฏฏสังสาร ทั้งบรรยายมา
 ข้างต้น อาตมภาพขอถือโอกาสคัดเอาถ้อยคำของศาสตา-
 จารย์ เจ. ฮอธร เขียนไว้ในหนังสือชื่อ โปรเฟซ์เซอร์

ซิสเตอร์ หน้า ๓๐ Professor J. Hawthorne, Professor's Sister, P. 31 (B.C. & CO) มีใจความดังนี้ :-

“Buddhists are all materialists at bottom, what they called spirit is but a refined form of matter. บรรดาพุทธศาสนิกชนทั้งหลายนั้น เมื่อได้หยั่งถึงขีดที่สุกแล้ว ล้วนเป็นผู้ถือหลักวัตถุนิยม สิ่งที่เขาเหล่านั้นเรียกว่า วิญญาณ นั้น กลับเป็นวัตถุที่มีสารละเอียดยิ่งละของรูป หนึ่งชนิดหนึ่งนั่นเอง”

อนึ่ง ในหนังสือปทานุกรมภาษาอังกฤษชุดใหญ่ มีจำนวน ๔ เล่ม พิมพ์ ณ นครนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อปี ๑๙๑๓ หรือ พ.ศ. ๒๔๕๖ มีศัพท์ภาษาอังกฤษเกี่ยวกับศาสนา ที่น่าสนใจและจะเป็นประโยชน์แก่การค้นคว้า ในเรื่องจิตต์และวิญญาณอยู่บ้าง อาตมภาพถือโอกาสคัดแปลมาลงไว้ ดังต่อไปนี้ :-

From The Funk & Wagnall's New Standard Dictionary, New York, August 1, 1913.

๑. Soul has been conceived of ethereal substances

= วิญญาณกอปรีชนด้วยสาระของอากาศธาตุ
หลายชนิดด้วยกัน

๒. **Psyche** = วิญญาณ (หรือ จิตต์)

๓. **Consciousness** = จิตต์ = มโนชญาณ = เจโต
ที่รู้ความแห่งอารมณ์ต่างๆ

๔. **Psychical Element** = วิญญาณธาตุ

๕. **Psycho-genesis** = วิญญาณจิตต์ปฏิสนธิ

๖. **Palin-genesis** = ปฏิสนธิในชาติหน้า
เป็นผู้รุ่งเรืองขึ้นกว่าชาตินี้

๗. **Keno-genesis** = ปฏิสนธิในชาติหน้า
เป็นผู้ต่ำต้อยลงกว่าชาตินี้

วิสัยนามาในเรื่อง วัฏฏสังสาร กับ นิพพาน โดย
สังเขป

จบแต่เพียงนี้

**สถิติสำรวจมออารามและภิกษุกับภิกษุณี
ในสมัยราชวงศ์ต่าง ๆ ซึ่งมีบันทึกแห่งประเทศจีน
ได้จัดพิมพ์ขึ้น**

เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๕๗ ตรงกับปี พ.ศ. ๒๕๐๐

ชื่อราชวงศ์	ปี พ.ศ.	จำนวนอาราม	จำนวนภิกษุ และภิกษุณี
ซ้องแรก (เล่าหยู่)	๑๐๑๙	๖,๔๗๘	๗๗,๓๕๐
เหลียง (บี้ชู่)	๑๐๖๑	๑๑,๗๒๗	ไม่ได้ออกไว้
เหลียง (บี้ชู่)	๑๐๘๓	๓๐,๐๐๐	๒,๐๐๐,๐๐๐ (สองล้าน)
เซ็ง (เกียนหลง)	๒๒๙๙	๘๐๓,๔๗๔	๕,๑๑๖,๒๐๐ (ห้าล้านหนึ่งแสนหนึ่ง หมื่นหกพันสองร้อย)
หมิ่นก๊ก	๒๔๙๒	๕๖๓,๐๐๐	๓,๙๕๗,๐๐๐ (สามล้านเก้าแสน ห้าหมื่นเจ็ดพัน)

การที่จำนวนอารามและจำนวนภิกษุกับภิกษุณีน้อยลงในระยะ
หลังนี้ เนื่องด้วยในสมัย ราชวงศ์เซ็ง พวกไท่เผ็ง (นับถือคริสต์
ศาสนา) ได้ปฏิวัติยึดครองเขตต์ ๑๖ มณฑล ภาคใต้แม่น้ำแยงซีเกือบ
ไว้เป็นเวลา ๑๕ ปี ราชวงศ์เซ็งจึงได้พิชิตศึกเด็ดขาด.

ในระหว่างถูกยึดครองนั้นพวกไท่เผ็งได้ทำลายเผาผลาญอาราม
ของพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากมาย จนทุกวันนี้ก็ยังหาได้ปฏิสังขรณ์
หรือปลูกใหม่ชดเชยให้คงเดิมไม่

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ทำพระจันทร์ พระนคร นางลัดขรรณ บุญศิริพันธ์ เจ้าของ ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา